

"תורתך שעשועי"

יו"ל ע"י בית מדרש לבעלי בתים ולגמלאים - קרית הבעש"ט פתח תקוה

"וקמו שבע שני רעב אחריהן" (בראשית מ"א, ל')
(כמה שנות רעב היו בפועל)

(ל) וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים, וכלה הרעב את הארץ.

פרעה רואה בחלומו שבע פרות רעות האוכלות את שבע הפרות הבריות, ושוב רואה שבע שבלים דקות הבולעות את שבע השבלים הבריות, ויוסף פותר לו את החלום, שבתחילה יהיו שבע שנות שובע, ואח"כ יתחילו שבע שנות רעב, כמובא בפסוק זה.

(נג) ותחלינה שבע שני השבע, אשר היה בארץ מצרים.

(נד) ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף, ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם.

ובהמשך הפרשה מובא בפסוקים נ"ג - נ"ד שאכן, היו שבע שנות שבע, ולאחריהן התחילו שבע שני הרעב, כאשר אמר יוסף.

שאלה מרכזית - כמה שנות רעב היו בפועל, האם שבע שנים כפי שהופיע בחלום, או רק שנתיים עד שירד יעקב למצרים?

פשטות המקרא - כאשר בודקים את פשטות המקרא נראה שקשה להכריע כמה שנים היה הרעב, וניתן למצא אסמכתאות לשני הצדדים.

הרעב היה שבע שנים - בפסוק נ"ד נאמר: "ותחלינה שבע שני הרעב", ומשמע בפשטות, שהתורה מספרת לנו שעתידים להיות בפועל שבע שנות רעב, ועכשיו התחילו שנים אלו. וכן בפרשת 'ויגש' יוסף אומר לאחיו: **"כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ, ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר"** (מ"ה, ו). ומשמע, שיהיו שבע שנות רעב, ועוד משמע, שהוא מתגלה אליהם לקראת סוף השנה השניה של הרעב.

ושני דברים אלו משתמעם גם מההמשך שם, שיוסף אומר לאחיו, שיגידו לאביו שירד למצרים בכדי שיוכל לכלכל אותם: **"ויכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב, פן תגרש אתה ובייתך וכל אשר לך"** (מ"ה, י"א).

וזו דעת 'ספורנו' שאומר **בפסוק י"ז:** **"בשנה ההיא. אחר שאפס כסף והיא היתה השנה הששית לשני הרעב"**. ובפסוק י"ח ממשיך ואומר: **בשנה השנית. השנית מזמן שתם הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב"**. ונראה לומר, שסובר שדברי החלום אמת, והרעב היה שבע שנים. ואם הפסוק מדבר על כך שבשנה השנית נתן להם יוסף זרע לזרע את האדמה, אז כנראה היתה זו השנה השביעית.

הרעב היה יותר משנתיים אך פחות משבע שנים - בהמשך התורה מתארת את ירידת יעקב ובניו למצרים, בסוף השנה השניה של הרעב, ומתארת כיצד יוסף התחיל לכלכל אותם: **"ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הקף"** (מ"ז, י"ב).

ובפסוק הבא מתארת התורה את הרעב שהיה במצרים: **"ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד, ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב"** (מ"ז, י"ג). ואם נאמר שהתורה הולכת כסדרה מבחינת זמני האירועים, אז נצטרך לומר שפסוק זה מתאר את הרעב שהיה לאחר שבית יעקב ירדו למצרים, כלומר בשנה השלישית של הרעב. ואם נעקוב אחר המופיע בהמשך הפסוקים, נראה שבאותה שנה נגמר להם הכסף שבו קנו לחם, ולאחר מכן מכרו את כל המקנה שלהם עבור הלחם, והפסוק מסכם: **"ויביאו את מקניהם אל יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההוא"** (מ"ז, י"ז), ולפי פשטות הפסוקים, היות ולא כתוב איזו שנה היא זו, אלא כתוב בצורת סתמית - **"בשנה ההוא"** אז משמע שעכשיו הסתיימה השנה השלישית של הרעב.

אך הפסוק הבא מעורר תהייה, כי **בפסוק י"ח נאמר:** **"ותתם השנה ההוא ויבאו אליו בשנה השנית..."** לא נשאר לפני אדני בלתי אם גוינתנו ואדמתנו". ובפסוק זה מוגדרת שנה זו - **"בשנה השנית"**, ולפי סדר השנים, זו צריכה להיות השנה הרביעית ולא השנה השנית.

ועוד, יש לברר, שהרי הם באים בשנה זו, המוגדרת כשנה השניה, ומבקשים שיקנה אותם ואת אדמתם ויתן להם לחם וזרע, ככתוב: **"למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם..." ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם"** (מ"ז, י"ט). ויוסף קונה את אדמותיהם ונותן להם זרע, ככתוב: **"... הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה"** (מ"ז, כ"ג). ואיך הם מבקשים זרע לזרע את האדמה, הרי בשנות הרעב לא היה שיד לזרע, וכמו שאמר יוסף לאחיו: **"כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ, ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר"** (מ"ה, ו). ואם אנחנו נמצאים כעת בשנה הרביעית, הרי אנחנו בתוך שנות הרעב.

אלא ודאי שצריך לומר שבזמן הזה כבר פסק הרעב, ואמנם עוד לא היה להם לחם, והיו צריכים לקנות מיוסף, אך כבר היה אפשר לזרע את האדמה. ועוד, שיותר אין התורה מתארת מה היה בשנים שלאחר מכן, האם היה רעב או לא, ומכאן שלאחר שנה זו כבר לא היה רעב. ולסיכום, מפשטות המקרא משמע - **שהרעב היה פחות משבע שנים**.

דעה זו בחלקה ניתן למצא בדברי 'אבן עזרא' שאומר: **"מצאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב. ויתכן שהיה הרעב שלש שנים ולא היו כמו הד' שעברו"** (מ"ז, י"ט). כלומר, שהשנתיים שהתורה מדברת עליהם היו לאחר בואו של יעקב למצרים, וביחד היו ארבע שנות רעב קשה, וכפי שהעלינו לעיל מפשט הפסוקים, אלא שבכדי שלא לסתור את דברי החלום, הוא מעלה אפשרות שהרעב המשיך עוד שלש שנים, אך לא היה כל כך קשה כמו ארבעת השנים הראשונים, ולכן כבר היה ניתן להתחיל ולזרע.

דעת המדרשים

הרעב נמשך רק שנתיים - מקור לכך נמצא בדברי תנאים. **ב'מדרש רבה'** (בראשית פרשה פ"ט פסקה ט') מובא: **"א"ר יוסי בן חנינא ב' שנים עשה הרעב שכיון שירד יעקב אבינו לשם כלה הרעב"**. וכן מובא ב'**תוספתא'** (מסכת סוטה פרק י', ג'): **"עד שלא ירד יעקב למצרים היה רעב שנא' (שם מ"ה, ו') כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ וגו' משיירד מהו אומר (שם מ"ז, כ"ג) הא לכם זרע וזרעתם את האדמה"**.

קושי - קביעה זו נוגדת את החלום - הרעיון, שבבוא יעקב למצרים פסק הרעב, ונמשך בפועל רק שנתיים, מעורר שאלה, שהרי האלוקים הראה לפרעה בחלום שהרעב יהיה שבע שנים ולא שנתיים. וניתנו מספר פתרונות לקושי זה:

הסבר א' - חמש שנות הרעב הושלמו לאחר מות יעקב

פתרון לקושי זה מובא ב'**תוספתא'** דלעיל: **"א"ר יוסי - כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב ליושנו שנא' (שם נ', כ"א) ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם [ואת טפכם וגו']"**. וא"כ, בסה"כ היו שבע שנות רעב כפי שהודיע האלוקים לפרעה, אך היתה הפסקה מהזמן שיעקב ירד למצרים עד פטירתו, ולכן לאחר מיתת יעקב, יוסף היה צריך להבטיח לאחיו שהוא יכלכל אותם.

הסבר זה מובא גם ב'ספרי' (פרשת עקב פיסקא ב'), אך ר' שמעון בן יוחאי מתנגד לרעיון זה ואומר: "אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימים בחייהם ובטלים לאחר מיתתם". אך בנו ר' אלעזר בר' שמעון' כן מקבל את הרעיון ואומר: "רואה אני את דברי ר' יוסי מדבר אבא, שזה קידוש השם שכל זמן שצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו צדיקים מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם".

הסבר ב' - בשאר הארצות נמשך הרעב שבע שנים

גם 'רמב"ן' מעלה קושי זה וטוען: "ואם כן לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לחשוד אותו בחכמתו". ומעלה אפשרות להסביר, שבמצרים היה הרעב שנתיים, אך בשאר הארצות נמשך שבע שנים. אך הוא מקשה על הסבר זה, שיוצא שהחלום לא היה אמת, כי הראו לו רק מה שנגזר מלכתחילה שיהיה, אך לא את המציאות האמיתית שתהיה בפועל. ונראה להוסיף ולהקשות, שהרי החלום מראה רק מה שיהיה במצרים, שהרי פרעה חולם שהוא עומד על היאור, ויוסף פותר ואומר: "הנה שבע שנים באות, שבע גדול בכל ארץ מצרים. וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשפך כל השבע בארץ מצרים" (מ"א, כ"ט - ל'), ומשמע ששבע שני הרעב יהיו גם בארץ מצרים.

בעל 'אור החיים' הקדוש מדקדק, שהשבע היה רק במצרים והרעב היה בכל הארצות: "הנה שבע שנים וגו' דקדק לומר בכל ארץ מצרים שתי פעמים, ולא אמר בארץ סתם כמו שאמר בסמוך, לומר כי השבע אינו אלא בארץ מצרים אבל הרעב הוא בכל העולם, ולזה כשאמר וכלה הרעב לא אמר ארץ מצרים בלבד, אלא את הארץ בין ארץ מצרים בין שאר הארצות, וכמו שכן היה דכתיב (פסוק נו) והרעב היה על כל פני הארץ, ובשבע אמר הכתוב ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים הרי זה מגיד כי לא היה שבע אלא בארץ מצרים".

ועדיין צריך לברר, כיצד יוסף למד זאת מפרטי החלום. ומסביר בעל 'אור החיים' הקדוש שיוסף למד זאת מזה שראה שהפרות היו דקות ורעות, ואם היה שובע בעולם, לא היה כזה רעב בארץ מצרים, כי היו מביאים לחם משאר הארצות, אלא ודאי שהרעב הוא בכל העולם.

התאמת רעיון זה לפסוקי התורה

לעיל ראינו, שמבדיקת פשט סדר האירועים במקרא יוצא שהרעב נמשך עוד שנתיים לאחר שיעקב הגיע למצרים, ואיך הדבר מסתדר עם מדרשים אלו?

'רש"י' פותר בעיה זו ע"י שלאחר שגומר בפסוק י"ב לספר על כך שיוסף הושיב את אביו ואחיו בארץ גושן וכלכל אותם, מובא בפסוק י"ג: "וַיָּלֶחֶם אֵין בְּכָל הָאָרֶץ כִּי כָבֵד הָרָעָב מְאֹד". אומר 'רש"י': "ולחם אין בכל הארץ - חוזר לענין הראשון לתחילת שני הרעב". ובפסוקים י"ג - י"ז מתארת התורה את התנהלותם בשנה הראשונה, שנגמר לאנשי מצרים גם הכסף וגם כל המקנה עבור הלחם שקיבלו מיוסף, ופסוק י"ז מסיים ואומר: "וַיִּנְהָלֶם בְּלָחֶם בְּכָל מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִיא", כלומר, בשנה הראשונה של שנות הרעב.

ובפסוק י"ח נאמר: "וַתֵּתֶם הַשָּׁנָה הַהִיא, וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ... כִּי אִם תֵּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל אֲדֹנִי, לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בְּלֹתִי אִם גִּוְיָתִינוּ וְאֲדָמָתִינוּ", ושוב אומר 'רש"י': "בשנה השנית. שנית לשני הרעב". ולפי זה יוצא, שאכן לאחר שנתיים, שאז הגיע יעקב למצרים אז פסק הרעב, והתחילו לזרע את האדמה.

האם בחלום יש רמז לכך שהרעב יהיה רק שנתיים

לדעה שהרעב היה רק שנתיים, ברור, שיוסף לא הבין כך מדברי החלום, כי מדבר על שבע שנות רעב, גם בדברו אל פרעה, וגם בדברו אל אביו ואחיו. אך בהיות החלום חלום אמת, אפשר לצפות שיהיה בו איזה שהוא רמז לכך. ואף שיוסף לא מצא רמז לדבר, ניתן לומר, שמשמים העלימו ממנו ומכולם את הדבר, כי אם היו יודעים שהרעב יהיה רק שנתיים, לא היו נדרשים לחוכמת יוסף בכדי להתמודד עם בעיה זו. ואף יעקב ובניו לא היו צריכים לרדת למצרים, ויוסף משכנע אותם לרדת רק בטענה שהרעב יימשך עוד חמש שנים, ורק כך נרקמה התוכנית האלוקית לירידתם לגלות מצרים. אך בכל זאת יש לבדוק האם יש בחלום רמז ששנות הרעב לא יהיו בפועל שבע שנים.

נביא בתחילה את הפסוקים המתארים את החלום: "(ב) וַהֲנֵה מִן הַיָּאֵר עֹלֹת שְׁבַע פְּרוֹת יְפוֹת מְרָאָה... (ג) וַהֲנֵה שְׁבַע פְּרוֹת אַחֲרוֹת עֹלֹת אַחֲרֵיהֶן מִן הַיָּאֵר רְעוֹת מְרָאָה... (ד) וַתֹּאכְלֶנָה הַפְּרוֹת רְעוֹת הַמְרָאָה וְדָקוֹת הַבֶּשֶׂר אֶת שְׁבַע הַפְּרוֹת יְפוֹת הַמְרָאָה... (מ"א, ב' - ד')".

ואם נדקדק, נראה שבפסוקים ב' - ג' מוזכר מספר השנים - 'שבע' גם לגבי הפרות הבריאות וגם לגבי הדקות. לומר, שבתוכנית היה שיהיו שבע שנות שבע ואחריהן שבע שנות רעב. אך בפסוק ד' כתוב: "וַתֹּאכְלֶנָה הַפְּרוֹת הַרְעוֹת... אֶת שְׁבַע הַפְּרוֹת יְפוֹת...". ואם לגבי היפות מוזכר המספר 'שבע', הרי שלגבי הרעות לא מוזכר המספר - 'שבע'. ואולי בזה יש רמז לכך, ששנות השובע יהיו שבע, אך שנות הרעב לא יהיו שבע. ואפשר להוסיף, שרק כתוב בלשון רבים - 'הפרות' ומיעוט רבים שניים, ומכאן רמז לכך שיהיו רק שני שנות רעב.

וכן אנו מוצאים לגבי השבלים: "(ה) ... וַהֲנֵה שְׁבַע שְׁבָלִים עֹלֹת בְּקֶנָה אֶחָד בְּרִיאֹת וְטָבוֹת. (ו) וַהֲנֵה שְׁבַע שְׁבָלִים דְּקוֹת וְשִׁדּוּפֹת קָדִים צְמֻחוֹת אַחֲרֵיהֶן. (ז) וַתִּבְלַעְנָה הַשְּׁבָלִים הַדְּקוֹת אֶת שְׁבַע הַשְּׁבָלִים הַבְּרִיאֹת וַהֲמָלְאוּ...". והנה, גם לגבי השבלים, בחלום מופיע המספר - 'שבע' גם לגבי השבלים הטובות וגם לגבי השבלים הדקות, אך בתיאור הבליעה, מופיע המספר - 'שבע' רק לגבי השבלים הטובות, אך לגבי השבלים הדקות לא מופיע המספר - 'שבע', ועל הישנות הרמז פעמיים, אולי מוכיח הדבר שהרמז נכון מעם האלקים.

דקדוק זה חוזר גם כאשר פרעה חוזר על החלום בפני יוסף: "(כ) וַתֹּאכְלֶנָה הַפְּרוֹת הַרְעוֹת וְהַרְעוֹת, אֶת שְׁבַע הַפְּרוֹת הָרֵאשׁוֹנֹת הַבְּרִיאֹת. (כד) וַתִּבְלַעְנָה הַשְּׁבָלִים הַדְּקוֹת אֶת שְׁבַע הַשְּׁבָלִים הַטָּבוֹת...". וא"כ, תופעה זו מחזקת עוד יותר את הדבר הנרמז.

ואולי אפשר למצא רמז נוסף בפסוקים המובאים בפתרון של יוסף: "(כט) הִנֵּה שְׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת, שְׁבַע גְּדוֹל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. (ל) וְקָמוּ שְׁבַע שָׁנִי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁפָּךְ כָּל הַשֶּׁבַע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם, וְנִכְלָה הָרָעָב אֶת הָאָרֶץ" (מ"א, כ"ט - ל'). כאשר, לגבי שנות השבע נאמר הפועל - 'בָּאוֹת', שכל השבע השנים באות, ויהיו בפועל שבע שנות שבע. אך לגבי השנים הרעות לא נאמר ששבע שנים באות, אלא - 'וְקָמוּ'. ואולי פועל זה בא לרמז שהשנים הרעות רק יקומו, כלומר יתחילו להיות, אך בפועל לא יהיו שבע שנות רעב.

הקדשה - השיעורים והעלונים במשך כל חדש כסלו מוקדשים להצלחת ר' אליהו בן יהודית ומשפ'

שיזכו לרוב שפע בגשמיות וברוחניות, וימלא ה' את כל משאלות לבם לטובה.

התודה והברכה - למשפ' ר' משה חיים הלוי שוורץ ז"ל על השתתפותם בהחזקת הכולל.

לע"נ הנרצחים, לרפואת כל הפצועים, להחזרת כל החללים, תשועת ה' כהרף עין.

לעילוי נשמת - הגיליונות והלימוד מוקדשים לע"נ: ר' ישראל יצחק בן יעקב קנר ז"ל. ר' משה חיים בן שרגא פייבל הלוי שוורץ ז"ל. ר' אברהם הכהן בן חנוס ז"ל. ולעילוי נשמות - 'חללי נצר אחרון' שמטעם ארגון - 'עמיתים'.

ולע"נ אחי היקר ר' גרשון מאיר אינגבר ז"ל שנלב"ע בחוה"מ פסח תשפ"ה

עברנו ללמוד בבית הכנסת 'קהל חסידים'. ניתן להאטרף גם דרך הזום, לפרטים נא לפנות למייל למטה.

שעה 11.15 - שיעור בגמרא מסכת פסחים. שעה 12:00 - שיעור באור החיים הקדוש.

ביום ה' שיעור בפרשת השבוע (שיעור זה מתפרסם בסוף השבוע בבתי הכנסת בעלון של בית המדרש)

לפרטים נא לפנות בטלפון – 0545398058. לחגובות הערות והארות ולקבלת הגיליון במייל, גם במהדורה מורחבת,

נא לפנות לכתובת – ingber@bezeqint.net